

ABİDİN PAŞA'NIN ANKARA VALİLİĞİ

Özlem GÜLENC İĞDİ*

Öz

Abidin Paşa, 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin şüphesiz en önemli valilerinden biridir. Ankara'da görev yaptığı uzun yıllar (1886-1894) boyunca önemli işler başarmıştır. Özellikle Ankara'ya içme suyu getirmesi, yol yapımına önem vermesi, okul açtırması gibi hizmetlerinin yanı sıra güvenliği sağlayarak tarım ve ticaretin gelişmesine yönelik önlemler alması oldukça dikkat çekicidir. Öz geçmişi ile ilgili bilinenler de yeterli değildir. Abidin Paşa'nın bu başarılı çalışmaları genel hatlarıyla bilinmesine ve onun hakkında arşiv ve kaynaklarda yeterli bilgi olmasına rağmen, bu bilgiler henüz yeterince değerlendirilip aktarılamamıştır. Bu çalışmada Abidin Paşa'nın özellikle hükümete sunduğu raporlar başta olmak üzere arşiv ve kaynaklarda Ankara'da gerçekleştirdiği işlerle ilgili yer alan bilgiler değerlendirilerek, 19. yüzyılın sonlarında kent sınırları ve bu sınırların giderilmesi için nelerin yapıldığı ayrıntılarıyla ortaya konulacaktır. Abidin Paşa'nın çalışmaları, valilerin hükümet merkezi ile ilişkileri, karar alma süreçleri, halkla olan münasebetleri açısından da önemli bir örnek oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Abidin Paşa, Arnavutluk, Preveze, Ankara Vilayeti, Elmadağı suyu, Eymir Gölü, Hamidiye Medresesi, Darü'l-Muâllimin.

Abstract

The Governorship of Abidin Pasha

One of the leading governors of the late 19th century Ottoman Government was undoubtedly Abidin Pasha. He succeeded very important works at Ankara province where he served long years (1886-1894). Especially, in addition to his services of bringing potable water supply to the city, placing emphasis on road building, opening school; taking precautions against the development of agriculture and trade by providing security were also remarkable. The knowledge about his background is insufficient. The above stated works of the governor and successes were known in general terms and there are sufficient information about the details

---

* Dr.Tarih Öğretmeni,ogulencigdi@yahoo.com

of these works in the archives and references. However, these informations were not evaluated or quoted. In this study, particularly his reports presented to the government, the information on the archives and references about his works done in Ankara will be evaluated and the problems of the late 19th century's of the city and the works done solving these problems of the city will be presented detaily. The works of Abidin pasha will be an important example for the relationships of the governors with the government, resolution processes and the relationships with the public.

Keywords: *Abidin Pasha, Albania, Preveze, Ankara Province, Water of Elmadağı, Eymir Lake, Hamidiye Madrasa, Dariül Muallimin.*

Giriş

Osmanlı taşra teşkilatında 19. yüzyılın ikinci yarısında en önemli ve kalıcı düzenlemeler eyalet yönetiminde yapılmıştır. Tanzimat'la birlikte başlatılan bu düzenlemelerin en önemli aşaması hiç şüphesiz bütün imparatorlukta uygulanmak için hazırlanan yönetmeliğin 1864 yılında Tuna Eyaleti'nde uygulanması olmuştur. Mithat Paşa'nın bu bölgede uygulamaya koyduğu nizamnâmenin öngördüğü yeni idari yapılanma başarılı olmuş ve "Tuna Vilâyeti Nizamnâmesi" olarak tarihe geçmiştir. 1864'de Tuna Vilâyeti'nde uygulanan nizamnâme 1867'de bazı ilavelerle geliştirilerek bütün imparatorlukta yürürlüğe konulmuştur. Ortaya çıkan aksaklıklar dikkate alınarak hazırlanan ve 22 Ocak 1871 tarihinde ilan edilerek uygulamaya konulan "İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizamnâmesi" 1913'te çıkarılan geçici vilayet kanununa kadar yürürlükte kalmıştır¹.

Tanzimat'ın öngördüğü taşra idaresinin önemli bir niteliği, eyalet sisteminden vilayet yönetimine geçişin sağlanması, vilayet yönetiminde iş bölümüne gidilmesi, vilayetlerde oluşturulan meclislerle halkın göreceli de olsa yönetime katılmasını gerçekleştirmek istenmesiydi denilebilir. Bununla beraber merkezi hükümetin taşrada otoritesinin güçlenmesini sağlayarak ülkenin imar ve bayındırlığı için gerekenlerin yapılması da önemsenmekteydi. Bu bağlamda Vilâyet Umum Meclislerinin istem ve önerileri de dikkate alınarak önceki devirlere oranla bütün imparatorlukta yol, okul, hastane yapımı oldukça hız kazanmıştır. Şehirlerin imarında başarılı uygulamalar olmuştur. Mithat Paşa'nın Tuna Vilâyeti'ndeki başarıları diğer valiler için örnek teşkil etmiş, bazı valiler oluşturulan yeni

¹ Eyalet- vilayet yönetiminde yapılan düzenlemeler için bkz. Selda Kaya Kılıç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de İl Yönetimi*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1992. Ayrıca, Musa Çadırıcı- Özlem Güleç İğdi, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyete Ankara Valileri (1840- 1908)", A.Ü.DTCF Tarih Bölümü, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu*, 1.C, s.431- 449

kurullarla birlikte görev yaptıkları vilayetlerin çağdaş bir kent görünümü kazanması yolunda önemli adımlar atmışlardır. Başlıca ticaret ve liman kentlerinde meydana gelen bu gelişme ve değişmelerin bunlar kadar olmasa da diğerlerinde de ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kentlerden birisi de Ankara'dır. 1840 yılından itibaren vilayet merkezi olan Ankara, kentleşme ve gelişme bakımından önemli atılımların yapıldığı bir şehir olmuştur. Bu atılımların en önemlileri ve kalıcı olanları hiç şüphesiz Abidin Paşa'nın valiliği döneminde gerçekleştirilmiştir. Genel hatlarıyla bilinen bu atılımların ayrıntıları çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Abidin Paşa'nın Öz Geçmişi

Abidin Paşa, Arnavutluk'un ileri gelen aileleri (Hanedanı) arasında yer alan Ahmet Dino'nun ve Saliha Hanımın oğludur. Ahmet Dino, Arnavutluk'tan Yanya Eyaleti sınırları içinde bulunan Preveze'ye göç etmiş oldukça zengin birisidir. Ahmet Dino'nun Devlet hizmetine girdiği, “evvel-i ûlâ” (1.derecenin en üst kademesi) derecesini aldığı, Konya'ya sürgün edildiği ve orada öldüğü (15 Ağustos 1849), emlak, çiftlik ve gemi sahibi olduğu bilinmektedir. (Pakalın , 2008, 161)

Yanya Vilâyeti dâhilinde Yunanistan hududunda bulunan Preveze'ye yerleşeceği sırada “ Tepedelenli Ali Paşa'dan ve Bekir Ağa'dan kalan konak ve sekiz kıta cesim çiftlikât-ı hümâyûn” padişahın buyruğu ile kendisine verilmiştir. (Defter-i Abidin Paşa, 1334,4). Abidin Paşa, 11 Nisan 1843 tarihinde Preveze şehrinde dünyaya gelmiştir. Çocuk yaşta iken yetim kalmış olup, Arnavutluk'ta Çapar soyundan olan annesi tarafından büyütülerek okutulmuştur.

Yedi yaşında iken Türkçe ve Rumca okumaya başlamış olan Abidin Paşa, özel dersler almış ve Preveze'de kale içinde bulunan mektebe devam etmişti. Bu arada cami hocası Osman Efendi'den Arapça ve Farsça öğrenmişti. Bu dillerin yanı sıra Fransızca dersleri alan Paşa'nın Yanya'ya gittiği ve orada Fransızcasını ilerlettiği bilinmektedir.

Çocukluğundaki eğitimi ile ilgili olarak kaleme aldığı notlarında (öz geçmişinde) şöyle yazmaktadır:

“Tahsil-i ulûma meylim anlaşılmasından dolayı lisân-ı Arabi ve Farisi de yed-i tûlâsı olan Osman Efendinin işi hocalık değil iken Preveze camiî şerifinde mahza bir medrese açıp acizleriyle ve diğer beş talebeye beş sene sarf ve nahiv ve mantık ve Farisiden Gülistan ve Hafız-i Şirazi ve fenn-i kitâbete dahi çalıştırmış ve muahharen dahi Mesnevi şerhiyle kesret-i iştigâl

üzere meşgul olunmuşdu. O sıralarda Yunanistanın meşhur hocalarından Komonos nam zat her nasılsa Yunanistanı terkle Prevezeye geldikde Yunan lisânında şair-i meşhur Omiros (Homeros) işârına kadar ki müellifin Yunaniyi ikmâl ile beraber ilm-i hesab ve coğrafya ve kozmografya ve ilm-i tabiat gibi ulûmu haftada üç defa Fransız lisanını tedaris ederdi.....

Hasbe'l-icab Yanya'ya gidip Fransız lisanını ilerletmek için Yunan mektebindeki Fransız hocası Mösyö Kaftaoğlu'ndan tûl müddet ders aldım. Bâdehû silahşör oldukda merhum Fuat Paşa'nın emriyle Fransız lisânına daha ziyade kesb-i maharet etmek için Derâliye'de (Vem ?) nam Fransız mektebine iki sene yedi ay devam edip Fransızca lisânında kesb-i maharet eyledim. Şimdi lisân-ı Türki ve Yunani ve Fransızca'yı tekellümden başka elsineyi mezkûreyi kemâl-i suhûletle yazarım. Ve Arabi ve Farisi lisânlarında dahi okuduğumu anlar ve kangî manâyı ister isem elfâzını düşünerek tekellüm edebilirim..."(Abidin Paşa,4)

Abidin Paşa dönemine göre çok iyi bir eğitim almakla kalmamış, ekonomi, politika, uluslararası hukuk, felsefe alanında eski yeni birçok eseri de okumuştur. Bu birikimiyle gazetelerde yazılar yazmış, şiirleri yayımlanmıştır. Daha önemlisi Osmanlı borçları ve borsa gibi konularda kaleme aldığı yazıları Maarif Nezareti'nin 5 Haziran 1874 tarihli izniyle kitap olarak basılmıştır².

Abidin Paşa, memleketinde iyi bir öğretim görüp kendisini yetiştirdikten sonra 20 yaşında iken İstanbul'a gelmiştir (1863). Arnavut olanların tercihan Saray muhafazasında görevlendirilmeleri uygulaması doğrultusunda 14 Şubat 1864'da "Silahşör" olarak 250 kuruş maaşla devlet hizmetine girmiştir. İki yıl (22 ay) kadar hizmet verdikten sonra Silahşorluğun lağvı üzerine bir süre işsiz kalmışsa da 30 Eylül 1867'de 2.250 kuruş maaşla Mutasarrıf Muavinliği'ne getirilmiş ve Preveze Merkez Kaymakamlığı'na atanmıştır. Yedi ay kadar bu görevde kalmış ne var ki

² Orijinal adı "Konsolidenin Hava Oyunlarıyla Sair Muamelat Hakkında Müstakrazat-ı Maliyyeye Dair Risaledir" olan bu eseri Celali Yılmaz, " Abidin Paşa Hava Oyunları Osmanlı Borsasında Finansal İşlemler" adı ile yeni harflerle de İstanbul'da 2011 yılında yayımlanmıştır.

kaymakamlığın lağvı sebebiyle bir süre açıkta kalmış daha sonra 4000 kuruş maaşla birinci sınıf kaymakamlık sayılan Narda Kaymakamlığı'na getirilmiştir (11 Temmuz 1869). On yedi ay süren bu görevde iken yol yaptırmış, diğer hizmetleri de başarı ile yerine getirdiği için takdir edilmiştir. "Tahsinnâmeler" almıştır. (Abidin Paşa, 6)

Bilindiği gibi 1867 Vilâyet Nizamnâmesi'nin imparatorluk genelinde uygulamaya konulmasıyla mülki teşkilat, Köy, Nahiye, Kaza, Liva (Sancak), Vilâyet olarak yönetim birimlerine ayrılmıştı. Kaymakamlar hükümet merkezinden kaza birimine yönetici olarak atanmaya başlanmıştı. Abidin Paşa, böylece taşra teşkilatının önemli ilk basamağında görev alarak yükselme yolunda önemli bir adım atmış oluyordu.

Narda Kaymakamlığı'ndan daha yüksek bir göreve getirilmesi düşünülmüş ise de o İstanbul'a dönmeyi tercih etmiştir. Narda'dan ayrılarak İstanbul'a dönmüş, Aydın Vilâyeti maiyetine memur olarak İzmir'e gönderilmiştir. O sıralarda Aydın Valisi Sadık Paşa idi. Onun önerisiyle 21 Mayıs 1871 tarihinde "Rütbe-i Sâniye" rütbesini alan Abidin Paşa İzmir Nizamiye Mahkemesi İkinci Reisliği'ne getirilmiştir (21 Nisan 1871). Uzun bir süreden beri İzmir'de organize bir şekilde yapılmakta olan hırsızlığı ortadan kaldırmakla görevlendirilmiş iki ay içerisinde hırsızlarla birlikte birçok eşkıyayı yakalamış 74 kişiye işledikleri cinayetleri zorlama ve baskı yapmadan ikrâr ettirmişti.

On ay kadar sonra bu reislik kaldırıldığından 27 Haziran 1872 günü terfi ettirilerek (Sâniye Müttehhayizliği verilerek) Sofya Mutasarrıflığı'na atanmıştır. İzmir'den İstanbul'a gelmiş henüz yeni görevine başlamamış iken Hersek'te çıkan olaylar üzerine Tekfurdağ Mutasarrıflığı'na atanmış (7 Temmuz 1872) oradan da 22 Eylül 1873 tarihinde taltif edilerek 8500 kuruş maaşla Varna Mutasarrıflığı'na getirilmiştir. Böylece liva (Sancak yöneticisi) yöneticisi olarak Tekfurdağ ve Varna'da kısa süre de olsa hizmet vermiştir.

Paşa'nın İstanbul'a yeniden dönmesi 24 Aralık 1873 tarihinde "Rütbe-i ûla sınıf-ı sâni" derecesi ve 10.000 kuruş aylıkla Galata Borsası Komisyonluğu'na atanması ile mümkün olmuştu. Altı yıl süren bu görevi sırasında 9 Ekim 1876 tarihinde II. Abdülhamit tarafından Kânûn-i Esâsi Komisyonu üyeliğine getirilmiş, 1 Kasım 1876 tarihinde ise Hersek ve Bosna İcraat Komisyonu ile 14 Haziran 1877 tarihinde ise Ganâim-i Bahriye azalıklarına maaşsız tayin edilmiştir. Borsa Komiserliği görevinin yanı sıra "rütbe-i evveli sınıf-ı evveli" derecesiyle Arnavutluk hanedanından mürekkebe Yanya'da oluşturulan Olağanüstü Komisyon Başkanlığı'na atanmıştır. Bu komisyonun başkanı iken, Yenişehir Mutasarrıflığı'nı da vekâleten üstlenmiş (21 Haziran 1879) iki ay kadar burada kalmıştı. Daha sonra Yanya'ya Komisyon Başkanlığı'nı yapmak üzere geri dönmüştür.

Ayrıca Yunanistan'la olan sınır anlaşmazlığının giderilmesi için Ahmet Muhtar Paşa ile birlikte görev almıştır.

Abidin Paşa, 21 Haziran 1879 tarihinde 20.000 kuruş maaş ve 225 lira yol harçlığı olarak Diyarbakır Vilayeti Mamûretü'l-aziz Komiserliği ilavesiyle “Diyarbakır, Mamûretü'l-aziz, -Sivas Komiserliği'ne ardından bu görevi baki olmak üzere “Rumeli Beylerbeyi pâyesi” verilerek 28 Ağustos 1879 tarihinde Sivas Valisi olmuştur³. Diyarbakır'da komiserlik yaptığı sırada vilayetin etnik yapısına göre nüfus sayımı yaptırmış Ermeni nüfusunun % 17 olduğunu tespit etmişti. Sivas Valiliği'nde altı ay kaldıktan sonra 28 Şubat 1880 tarihinde Selanik Valiliği'ne atandı. Bu görevde iken İstanbul'a çağrılarak 8 Haziran 1880 günü vezir rütbesi verilerek Kadri Paşa Hükümeti'nde Hariciye Nazırı oldu. Bu görevde üç ay kaldıktan sonra hükümetin istifa etmesi üzerine ayrıldı ve beş ay “beşer bin kuruş mâzûliyet maaşı” aldı. Ardından 23 Ocak 1881 tarihinde Adana Valiliği'ne atandı. Adana'da önemli başarılarla imza attı. Seyhan nehrinin ıslahı, Adana vadisinin sulanması için büyük çaba sarf etti. Arazi Kanununun öngördüğü şekilde bataklıkların kurutulması ve ıslahı için çalıştığı gibi Rüştîye binası ile saat kulesi yaptırarak Abidin Paşa Caddesi'ni açtırdı. Birçok araziye satın aldığı gibi, ıslah etmesi için devletçe kendisine arazi verildi. Dört yıl 7 ay 14 gün kaldıktan sonra ikinci defa olarak 30 Eylül 1885'te Sivas Valiliği'ne getirildi. Sivas'ta bu defa on ay kaldıktan sonra 7 Temmuz 1886 tarihinde Ankara Valiliği'ne tayin oldu. (Abidin Paşa, 6-11) Ankara Valiliği'nde yedi yıl yedi ay kaldıktan sonra Cezayir-i Bahri Sefid (Akdeniz Adaları) Valiliği'ne atanarak Rodos'a gitti. Bu görevde iken İstanbul'a çağrılmış Yıldız Sarayında Yemen Islahatı görüşmelerine katılmıştır.(Pakalın, 168-170) Bu toplantılardan birinde geçirdiği kalp krizi sonucunda 9 Mayıs 1906 (15 Rebiü'l-evvel 1334) tarihinde vefat etmiştir⁴. II. Abdülhamit'in önerisi ve uygun bulması ile Fatih Sultan Mehmet'in türbesi yakınına gömülmüştür.

Ankara Eyaleti/Vilâyeti

Ankara, II. Mahmut'un Redif Askeri teşkilatını kurup redif birliklerinde yenilikler yapmak, taşrada devlet otoritesini sağlamlaştırmak üzere yeni eyaletler oluştururken eyalet merkezi olmuştur. (Çadircı,

³ “...bâ telgraf-nâme-i Ali Dersadet'e celb ve davetle Kürdistan ıslahatı için Mamûretü'l-Aziz ile Diyarbekir'e yirmi bin kuruş maaşla izâm kılınarak...” Bkz. Abidin Paşa, *Saâdet-i Dünya*, 1312 s.157.

⁴ Mezar taşına yazılmış olan 1334 tarihinin hicri mi Rumi mi olduğu açıkça anlaşılmadığından ölümü ile ilgili farklı tarihler verilmektedir. Kimileri 1906, kimileri ise 1908 yılını ölüm tarihi olarak belirtmektedir. Hâlbuki verdiğimiz tarih, eseri olan Terceme ve Şerh-i Mesnevi'nin 1334 baskısının ilk cildinin 6. sayfasında dip not olarak verilmektedir. Tartışmalar için Bkz. Dr. Celali Yılmaz, “Abidin Paşa Ne Zaman Öldü” www.scribd.com/celali2/d/41853457-abidin-pasa-20101010

2011,149) Ankara, Kastamonu, Çankırı, Çorum ve Viranşehir sancaklarını kapsayan eyaletin merkezi Ankara olarak belirlenmiş, böylece bundan böyle eyalet merkezi olarak valiler burada oturmaya ve eyaleti yönetmeye başlamışlardır.

Tanzimat'ın uygulandığı 1840 yılında ülke genelinde idari yapılanmada yapılan değişiklikler doğrultusunda Ankara Eyaleti sınırları da değişmiştir. Merkez sancak olan Ankara'nın yanı sıra Çankırı, Bozok (Yozgat), Kastamonu ve Kayseri sancakları eyaleti oluşturmuştur. 1855-1860 tarihleri arasında Bozok eyalet merkezi yapılmıştır. Eyalet merkezi 1860'da yeniden Ankara'ya taşınmış ve vali olarak Rıdvan Paşa görevlendirilmiştir.

Diğer bölgelerde olduğu gibi Anadolu tarafında da vilâyet sınırları ve valilerin yerleri sık sık değiştirilmekteydi. 1860'a kadar Ankara Eyaleti, Yeniil, Kangırı (Çankırı), Kayseriye ve Cihanbeyli Aşireti Kaymakamlığı'ndan (sancaklarından) oluşmuş iken, bu tarihten sonra Cebel-i Kozan Aşiretleri Kaymakamlığı da buraya bağlanmıştı. Ne var ki Çankırı Sancağı ile birlikte Cebel-i Kozan Sancakları 1866'da eyaletten ayrılmıştır. 1872 yılına gelindiğinde Bozok ve Kayseriye ile birlikte yeni sancak merkezi yapılan Kırşehir ile Bolu'nun Ankara Vilayeti'ne bağlandığını görüyoruz. Bolu bir yıl sonra Kastamonu Vilayeti'ne bağlanmış böylece Ankara Vilayeti, Bozok, Kayseriye ve Kırşehir ile Cihanbeyli Aşireti Kaymakamlığı'ndan ibaret kalmıştır.

Bilindiği gibi 1860'lı yıllarda Orta Doğu ve Balkanlarda iç sorunlar ve dış baskılar nedeniyle karışıklar ve ayaklanmaların baş gösterdiği eyaletler / vilâyetler yeniden teşkilatlandırılmıştır. 1861 tarihli Lübnan Nizamnâmesi ve 1864 tarihli Tuna Vilâyeti Nizamnâmesi bu bölgelerin ıslahına ve iç ve dış sorunların çözülmesine yönelik yönetmelikler çıkarılmıştır. Bu düzenlemelerle getirilen yeniliklerin olumlu sonuçlar vermesi nedeniyle 1867 yılında bazı ilavelerle "Vilâyet-i Umûmiye Nizamnâmesi" adı altında bütün İmparatorlukta uygulamaya konulmuştu. Ardından 22 Ocak 1871 tarihinde yayınlanan İdare-i Umûmiye-i Vilâyet Nizamnâmesi ile Osmanlı İmparatorluğu vilayet yönetiminde 1913 yılında İttihat ve Terakki tarafından çıkarılacak yeni geçici vilayet kanuna kadar yaklaşık kırk iki yıl sürecek yeni bir döneme girmektedir. 1871 Nizamnâmesi'ne hâkim olan anlayış, bundan önceki nizamnâmelerde de görüldüğü gibi merkezi bir idare tarzını daha geliştirerek uygulanabilir hale gelmesini sağlamaktı. Eyalet ve vilayet yönetiminde kurulan idare meclisleriyle, her bölge ve gurup temsilcilerinin yönetime katılması sağlanarak merkezin denetim ve kontrolü de arttırılmaktaydı.

1871 Nizamnâmesiyle Osmanlı Devleti, idari bakımdan 27 vilâyet ve 123 sancağa bölünmüştü. Rumeli'deki topraklarında 10 vilâyet 44 sancak, Anadolu'da 16 vilâyet 74 sancak, Kuzey Afrika'da ise 1 vilâyet 5 sancak bulunuyordu. Bunların yanı sıra elviye-i gayri mülhaka diye adlandırılan bazı livalar idari bakımdan doğrudan merkeze bağlanmış bulunuyordu. Farklı durum ve statülerinden dolayı bu nizamnâmenin dışında kalan topraklar da vardır. Bunlar ayrı ve özel statüye sahip olan Lübnan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan özerk bir statü elde etmiş olan Mısır, Bosna ve Girit Adası, uzak ve aşiret düzenine dayalı oldukları için Hicaz ve Yemen bölgeleri ile başkent olan İstanbul idiler.

1871 Nizamnâmesi, vilayet, liva (sancak), kaza ve köy yönetimini ayrıntılı bir şekilde belirlemekteydi. 1864 nizamnâmesinde vali muavinliğinden ilk kez söz edilmiş ve 1867 nizamnâmesinin uygulanmasından sonra Ankara'ya Andon Efendi vali yardımcılığına atanmıştı. 1871 Nizamnâmesi ile vali yardımcılarının görev ve sorumlulukları belirlenmişti. Vilayet merkezinde vali ile birlikte görev yapacak mülki amirlerin de görev ve sorumlulukları ayrıntılarıyla tespit edilmişti. Buna göre defterdar, mektupçu, umûr-u ecnebiye müdürü, ziraat ve ticaret, maarif müdürü, tarik emini, defter-i hakâni müdürü, emlak ve nüfus müdürü, evkâf müdürü ve alay beyi valinin emrinde çalışacak üst düzey görevlilerdi⁵. Bütün bu önlem ve düzenlemelere rağmen, taşrada en üst düzeyde hükümeti temsil eden valilerin süregelen nedenlerden dolayı pek başarılı olmadıkları ve görev yerlerinin sıkça değiştirildiği görülmektedir. Ankara Vilâyeti'ne bakıldığında durumun burada da pek farklı olmadığı görülmektedir.

Abidin Paşa'nın vali olarak atandığı tarihe kadar geçen yaklaşık on beş yıl içinde kimlerin ne kadar süre ile Ankara valiliği yaptığı aşağıdaki tabloda görülmektedir: 1871-1872 yılları arasında kısa sürelerle beş vali atanmıştır. Bunlardan bu süreler içinde icraat beklemek elbette doğru olmayacaktır. Derviş Paşa, 1872-1874 yılları arasında ikinci kez göreve getirilmiş ve ancak iki yıl hizmet edebilmişti. Ondan görevi devralan beş valinin her biri ancak yaklaşık birer yıl hizmet vermişlerdir (1873- 1878). Bu devrede üç yıl valilik yapan tek kişi Hürşit Paşadır (1878-1881). Abidin Paşa öncesindeki üç yılda yine birer yıllık iki ve iki yıllık bir valinin ardı ardına Ankara'ya gelip gittikleri görülmektedir. Bunlar, Hakkı (1883), Aziz 1883-84), ve Sırrı (1884-1886) Paşalardır.

⁵ Ayrıntılar için bkz. Özlem Gülenç İğdi; *Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908)*, A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 56-96.

VALİ	GÖREV YAPTIĞI YILLAR	SÜRE
Hamdi Paşa	1288 – 1288 (1871)	2 ay
Hacı Muammer Paşa	1288 – 1288 (1871)	2 ay
Esat Paşa	1288 – 1288 (1871-1872)	2 ay
Nusret Paşa	1288 – 1288 (1871-1872)	Yaklaşık 7 ay
Refet Paşa	1288 – 1289 (1871-1872)	1 yıl
Derviş Paşa	1289 – 1291(1872-1874)	2 yıl
Abdurrahman Paşa	1290 – 1291 (1873-1874)	1 yıldan az
Refet Paşa (2.defa)	1291 – 1292 (1874-1875)	1 yıl
Raşit Naşit Paşa	1292 – 1293 (1875-1876)	1 yıl
Mustafa Süreyya Paşa	1293 – 1294 (1876-1877)	1 yıl
Haydar Efendi	1294 – 1294 (1877-1877)	1 yıldan az
Sait Paşa	1294 -1295 (1878)	1 yıldan az
Hurşit Paşa	1295 – 1298 (1878-1881)	3 yıl
Hacı Akif Paşa	1298 – 1299 (1881-1882)	1 yıl
Hakkı Paşa	1299 – 1300 (1883)	1 yıldan az
Aziz Paşa	1300 – 1302 (1883-1884)	1 yıl
Sırrı Paşa	1302 – 1304 (1884-1886)	2 yıl

Abidin Paşa'nın Ankara Valiliği

Abidin Paşa kısa denilebilecek Sivas Valiliği görevinden Ankara Valiliği'ne atandı (7 Temmuz 1886). Atandığına ilişkin Ferman, 26 Temmuz 1886 Pazartesi günü bütün vilayet erkânı, subaylar, eşraf ve ileri gelenlerle Müslüman olmayanların rüesâsının hazır buldukları törende Jandarma Taburu ile polislerin havaya kurşun sıkmalarının ardından Bidâyet Ceza Reisi Talip Hilmi Efendi tarafından okunarak duyurulmuştur. Ardından Vali, Padişah'a şükran ve bağlılığını dile getirmiş, memleketin refah ve saadeti için gerekenleri yapacağını beyan ederek herkesi etkileyen “pek güzel ve pek büyük tesîrât” bırakan bir konuşma yapmıştır. Daha sonra Müftü İsmail Hakkı Efendi dua etmiş, 19 pare top atılarak tören son bulmuştur .(Ankara Gazetesi, No: 671). Konuşma irticalen yapıldığından kayda alınıp gazetede yayınlanamamıştı.

Abidin Paşa'nın vali olarak görevlendirildiği sırada Ankara Vilayeti, Ankara, Kayseri, Yozgat ve Kırşehir livalarından (Sancaklarından) oluşuyordu. Yaklaşık 90.000 km alanı kapsıyordu. Kuzeyinde Kastamonu, doğusunda Sivas, güneyinde Adana ve Konya batısında ise Hüdavendigâr

vilayetleriyle sınırları bulunmaktaydı. Kuzey batısında İzmit sancağı ile de sınırdışı. Anadolu'nun dönemine göre en verimli arazilerine sahipti. Onun valiliği döneminde vilayete bağlı liva ve kazalarda bir değişiklik olmamıştır. Nahiyelede ise iki değişiklik görülmektedir. 1890'da Beypazarı kazasına bağlı bir nahiye görünmez iken 1894'e gelindiğine Karaşar'ın nahiye olduğu kaydına rastlanmaktadır. 1894 yılı devlet salnâmesinde vilayete bağlı yerler tablodaki gibidir:

Sancak	Kaza	Nahiye
Ankara	Zir	
	Ayaş	Güdül
	Beypazarı	Karaşar
	Nalluhan	
	Mihalccık	Akköprü Kura-yı Hümâyûnu Dairesi
	Sivrihisar	Günyüzü
	Haymana	Şeyhbızınlı
	Bâlâ	Tabanlı
	Çubukabâd (Çubuk)	
	Yabanabâd (Kızılcahamam)	Şorba (Pazar)
	Kalecik	İnallu, Ballu, Konur
Yozgat Hüseyinâbâd,(Alaca) Kızılkoca, Sorgun (merkez) nahiyeleri	Çorum	
	Maden	Karamağara
	Sungurlu	Salmanlı
	Boğazlıyan	Akdağ
Kırşehir Mucur, Hacıbektaş (merkez) nahiyeleri	Mecidiyye	
	Keskin	
	Avanos	
Kayseriyye	İncesu	Karahisar
	Develü	Karamağara

Vilayet salnâmesinde verilen bilgiler vilayet genelinde toplam 848.227 nüfus olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfusun Ankara Sancağı'ndaki dağılımı ise şöyledir:

Kaza Adı	İslam	Rum	Ermeni	Katolik	Yahudi	Protestan	Toplam
Ankara	22770	1649	700	5551	25	413	31208
Zir	13429	----	1800	-----	236	-----	15465
Ayaş	21680	-----	-----	25	-----	-----	21705
Beypazarı	18149	-----	-----	-----	-----	-----	18149
Nalluhan	14298	-----	589	300	-----	-----	15088
Mihalıcık	16317	-----	-----	-----	-----	-----	16317
Sivrihisar	25865	200	1500	300	1620	-----	29475
Haymana	25538	-----	-----	-----	-----	-----	25538
Balâ	21716	-----	-----	-----	-----	-----	21716
Çubukâbâd	17388	-----	-----	-----	-----	-----	17388
Yabanâbâd	44201	-----	-----	-----	-----	-----	4421
Kalecik	17900	-----	-----	-----	-----	-----	18161
Genel Toplam	249241	1849	4739	6176	1881	413	274311

Kayseri Sancağı'nın 194.445, Kırşehir Sancağı'nın 129.531, Yozgat Sancağı'nın nüfusu ise 249.940 olarak kaydedilmişti. (Salnâme 1307,30)⁶. Bu veriler Ankara Vilâyeti'nin toprak büyüklüğü ve nüfusu bakımından Anadolu'da kıyı kentlerinin bazıları dışında oldukça büyük bir vilayet olduğunu göstermektedir. Şehrin bir yıllık geliri, 37.975.689; gideri ise 8.416.757 kuruş olarak belirtilmiştir. (Salnâme, 1307, 232)

Abidin Paşa'nın Ankara'daki Faaliyetleri

Abidin Paşa, vali olarak Ankara Vilâyeti'nde göreve başladığı 6 Temmuz 1886 tarihinden 11 Aralık 1893 tarihine kadar geçen süredeki icraatını iki ayrı raporla hükümete sunmuştur. İlki, Mâbeyn-i Hümâyûn Baş

⁶ Kemal Karpat, 1881/1882-1893'de Ankara'da 290.813; Yozgat'ta, 248874, Kayseri'de 183.339 ve Kırşehir'de 124.109 nüfus tespit etmiştir. Ankara Vilâyetinin toplam nüfusunu da 847.132 olarak vermektedir. Bkz. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayını, İstanbul, 2010,s.268,269.

Kitâbetine hitâben yazılmış 31 Temmuz 1892 tarihli olup, “Ankara Vilâyetinde Edilen İcraâta Yazılan Arıza-i Mufassala” başlığını taşımaktadır. Vilayette göreve başladığı tarihten beri gerçekleştirdiklerini sekiz başlık altında toplamaktadır⁷. İkincisi, Sadrazam’ın 2 Aralık 1893 tarihli yazı ile bütün valilerden bu arada Abidin Paşa’dan vilayetlerde yapılanlarla ilgili olarak istediği ve valinin 11 Aralık 1893 tarihinde gönderdiği rapordur. İlkinde verilen bilgiler genişletilmiş, arada geçen sürede yapılanlar da ilave edilerek arz edilmiştir⁸.

Ankara valiliği sırasında yapılanlarla ilgili önemli bilgiler o sıralarda haftada bir yayınlanmakta olan Ankara Gazetesinde yer aldığı gibi, Ankara Vilâyeti Salnâmelerine de özetle girmiştir. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivinde tasnifi henüz tamamlanmış belgeler içinde de çok önemli bilgiler bulunmaktadır. Sadrazamlık makamına gönderdiği raporda yer alan bilgiler esas alınarak ulaşılabilen kaynaklardan derlenenlerden faydalanılarak vilayette başardığı işler hakkında ilk denilebilecek bilgiler aktararak değerlendirilecektir.

Abidin Paşa icraatlarında önceliği yol yapımına verdiğini belirterek, görevde bulunduğu sürede eskiden yapılanların dışında şose olarak 603 kilometre yolu yeniden yaptırmış, 428 kilometresini ise tamir ettirmiştir. Bu yollar üzerindeki 97 adet köprüyü onarttığı gibi iki yeni köprü yaptırmıştır.(Raport, 114). Ayrıca şehir ve kasabaların içinde kaldırım ve şoseler de açılmıştır. Valiliğinin son yılına gelindiğinde (1894) vilayet dâhilindeki başlıca yol ağı şöyle idi: Ankara’dan Nallıhan’a 68,259 kilometre; Kayseri’ye 242,749 kilometre, Yozgat’a 131,661 kilometre, Kalecik’e 32,121 kilometre, Yabanabâd’a 31,409 kilometre, Haymana’ya 3,173 kilometre, Çubukabâd’a 4 kilometre ve şehrin etrafında 15,179 kilometre idi. Hükümet konağından şimendifer istasyonuna 1,180.kilometrelük yol açıldığı gibi kaldırımlar da yapılmıştır. Vilâyete bağlı diğer sancak ve kazalarda da yollar açılmıştır. Salnâmedeki veriler toplandığında vilâyet dâhilinde yapılan yolların uzunluğu 1036 kilometreyi bulmaktadır⁹. Ayrıca 6 kilometrelik bataklık ıslah edilmiştir. Böylece

⁷ Kısa bir değerlendirilmesi Musa Çadircı- Özlem Gülenç İğdi “Tanzimat’tan II. Meşrutiyete Ankara Valileri 1840-1908” başlıklı Bildiride yapılmıştır. Bkz. *Tarihte Ankara Sempozyumu*, C.II, s 431- 443, AÜ. DTCF Tarih Bölümü, Ankara 2012.

⁸ Raporun bir sureti, *Defter-i Abidin Paşa*, 1. Defter s. 113-121’de yer almış olup bu çalışmada kullanılmıştır. “ Raport suretidir fi 29 Teşrin-i Sani 309” başlığı altında kaydedilmiştir.

⁹ A.g. salnâme, s.369 ek sayfa. Bu ekte inşa olunan köprüler, henüz başlanmamış, yapılması tasarlanan yol ve köprülerle ilgili ayrıntılar da yer almaktadır.

vilâyeti sancaklara bağlayan ana yollar bütünüyle büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Abidin Paşa'nın Ankara valiliği döneminde ulaşımda sağlanan çok önemli bir gelişme de demiryolunun Ankara'ya kadar getirilmiş olmasıdır. Şehri İstanbul'a bağlayacak demir yolunun yapımına daha önceleri başlanmış olmakla birlikte Ankara'ya çeşitli nedenlerle ulaşılamamıştı. Göreve başlamasından kısa bir süre sonra demiryolunun tamamlanması için çalışma başlatmıştı. Nafiâ Komisyonu'nun hazırlayarak valiye sunduğu mazbatada demiryolunun şehre getirilmesinin önemi üzerinde durulmuştu. Ayrıca demiryolu yapımının bitirilmesi için hükümet merkezinden gelen yazıların incelendiği, inşaat masrafı için iki milyon altı yüz bin liralık paraya ihtiyaç olduğu hazinenin içinde bulunduğu durumdan dolayı belirtilen miktarı karşılayamayacağı, "sermâye-yi umûmiyeye müracaât olunması" gerektiğinin anlaşıldığı belirtilerek Osmanlı Anonim Şirketi'nin kurulması üzerinde durulmaktaydı. Daha sonra Ankara'nın konumu dolayısıyla iskelelere olan uzaklığından dolayı çeşitli ürünlerin aktarılmasında karşılaşılan zorluklar belirtilerek yolun tamamlanması gerektiği vurgulanmaktaydı. (Ankara Gazete, No:674)

Abidin Paşa, Hükümete sunduğu ilk raporunun yedinci maddesinde beş yıldan fazla süreden beri yapılmakta olan demiryolunda Osmanlı uyruğu ve yabancıardan oluşturulan işçi, usta, mühendisler ve memurların çalıştırılmasına karşın önemli bir ilerleme sağlanmamışken aldığı yeni tedbirlerle inşaatın hızlandığını belirtirken; ikincisinde ise "... Dört buçuk sene imtidâd eden demiryolu inşaatı hengâmında mevâki-i müteaddide on binden ziyade tebeâ- i saltanât-ı seniyyeden ve ecnebilerden amele vesâir ehl-i fenn ve ticaret bulunmuş iken cümlesi hüsn-ü muhafaza ve hüsn-ü idâre edilerek sâye- i muvâfakiyet-vâye- i cenâb- i padişahîde hiçbir gûne şekâvet ve nizâ ve dağdağaya meydan vermeksizin inşâata hitam verilmiştir" diyerek demir yolunun tamamlanarak Ankara'ya vardırıldığını ifade etmektedir. (Defter 1, 21)

Anadolu Demiryolları Osmanlı Anonim Şirketi'nin yapımını üstelendiği hattın Polatlı'dan Ankara'ya olan kısmı Paşa'nın çaba ve gayretlerinin de etkisiyle nihayet tamamlanmıştı. Geçici kabulün yapılması için görevlendirilen fenni heyet, İstanbul'dan Ankara'ya özel tren ile hareket ederek 1 Ocak 1893 günü şehre ulaşmıştı. Nafiâ Nezâreti Umûm Demiryolu Müdürü Hayri Bey başkanlığında müdüriyet muâvini Aram Margosyan Efendi, bu hattın inşaat komiseri erkân-ı harp kaymakamlarından Refet, fen heyeti memuru İstanbul Rihtım Şirketi Komiseri muâvini Yosef Bey, Nezâret Tercüme Kalemi mümeyyizi Koroşiyân Ohanes, Tercüme Kalemi memurlarından Karakin efendilerden oluşan heyet, Anadolu Demiryolu

Direktörü Mösyö Otukab heyette bulunan kimselerdi. Heyet, İstasyonda valinin özel olarak görevlendirdiği memur ile birlikte vilâyet ileri gelenleri, diğer memurlar ve kalabalık bir grup tarafından karşılanmış, doğruca valilik makamına gidilmiştir. Valiye “arz-ı ihtirâmât-ı mahsûsa eylemişlerdir”¹⁰.

Hattın çok güzel yapıldığı heyetçe de ifade edilmiş 31 Aralık 1892 gününden itibaren de Ankara’dan doğrudan doğruya eşya nakline izin verilmiş ve bu günden itibaren katarlar gelmeye başlamıştır. Mevsim gereği havalar elvermediği için resmi açılış ile özel merasim şimdilik ertelenmişti. Demiryolunun faaliyete geçmesiyle birlikte mevcut polis sayısına ilave olarak yeniden 10 polisin istasyonda görevlendirilmeleri için de onay alınmış ve polisler işe başlamışlardı.

Yol yapımında çalışanların can ve mal güvenliğini sağlamış hükümetten alınan destekle de kısa sürede demiryolunun eksik kalan kısmı tamamlanarak geçici teslim alma ve ulaşım açma gerçekleştirilmişti.

Abidin Paşa’nın valiliğinin hemen öncesinde ve ilk yıllarında Ankara’da kuraklık hüküm sürmüştür. Değirmenlere su verilmediği için un temininde büyük zorluklar baş göstermişti. Önlem olarak Eymir Gölü’nden şehre su verilmesi düşünülmekte idiyse de onun zamanına kadar bu gerçekleştirilememişti. Göreve başladıktan kısa bir süre sonra girişimlerde bulunmuş ve 1887 yılı Nisan ayı başlarında kanallar tamamlanarak su Ankara’ya aktarılmıştır. Bu durum büyük sevinçle karşılanmış ve Vilayet Gazetesinde “ Eymir Gölü’nün Şehre İcrası” başlığı altında önemli bilgilere ve teşekkürlere yer verilmiştir.

Suya olan ihtiyacın giderilmesi için Eymir Gölü’nden başlatılan hafriyatın kısa denilebilecek bir zamanda tamamlandığı, Vali, mâiyeti ve vilayet erkânı, kent ileri gelenleri ile, gölün bulunduğu yere giderek yeniden yapılan mecranın törenle açılışını yapmışlardır.

“Sekiz-on değirmeni çevirecek ve memleketin her türlü ihtiyacını te’min edecek mikdâr suyun pişgâh-ı şehire cereyan ettiği” sevinç ve şükranla görülmüştü. Valinin göreve başlamasından 7-8 ay kadar zaman geçmeden bu işi başarması büyük takdir görmüş, kent belediyesi bütün halk adına kendisine teşekkür yazısı göndermiştir. Ayrıca hükümet merkezinden de tebrik telgrafları çekilmiştir¹¹.

¹⁰ Ankara Vilayet Gazetesi, No:929, 23 Kanun-i Evvel 1308 (4 Ocak 1893). Ayrıntılı bir haber, yorum ve değerlendirme yazısına yer verilmiştir.

¹¹ Ankara Vilayeti Gazetesi, No: 696, fi 13 Receb sene 304 (7 Nisan 1887). Belediye Heyetinin vilayet matbaasına gönderdiği teşekkürün metni Gazetede yer almış olup şöyledir : “Şehrimizce zaten suya olan ihtiyaç mevsim-i seyfe ve hususiyle kuraklık zamanlarda

Eymir Gölünden şehre su verilmesiyle değirmenler kuraklık öncesindeki gibi faaliyete geçirilmiştir. Ayrıca Ankara ovasının önemli bir kısmı sulanarak ziraat geliştirilmiş, köyler ve kasabalarda da halkın suya olan ihtiyacı giderilmiştir. Yeni 253 çeşme yapılmış, 28 adeti de onarılmıştır. Dört şadırvan yapıldığı gibi 32 yerde cedvel ve harklar açılarak getirilen sulardan 100.000 dönümden fazla arazi sulanabilecek imkânlarla kavuşturulmuştur. (Raport, 113)

Kentin içme ve kullanma suyu gereksiniminin karşılanmasında büyük sıkıntı çekiliyordu. Her ne kadar Elmadağ'dan toprak künklerle şehre su verilmekte ise de zamanla yol ve köprü yapımı, sel ve yıpranmalardan dolayı su kanalları hemen kullanılmaz hale gelmişti. Arada bir onarım ve bakım yapılmakta ise de yeterli olmamaktadır. Suyun önemli bir kısmı aktarılırken boşa akmakta dolayısıyla kentin yüksek kesimlerine hiç su verilmemekte idi. Mevcut bozuk suyolunun tamiri için 50.000 kuruş kadar paraya ihtiyaç vardı. Valinin öncülüğü ve önerisi ile bir piyango tertibi kararı alınmıştır. 50.000 kuruşluk para için 10.500 adet bilet basılarak vilâyete bağlı kazalar halkı dâhil dağıtımı yapılarak, sağlanacak paranın 10.000 Kuruşunun ikramiye olarak dağıtılması kalanının da tamiratta kullanılması düşünülmüştü. Çekilişin 27 Ekim 1889 tarihinde yapılacağı ilan edilmişti¹².

Ankara Valiliği'nce, Sadâret'e çekilen telgrafla şehre bir buçuk saat mesafede bulunan Elmadağ suyunun 3500–4000 lira masrafla Ankara'ya getirilebileceği ifade edilerek, gerekenin yapılması istenmiş, bu istek Padişah'a iletilmiş, oradan da 3 Ocak 1889 tarihli özel tezkere ile Ticaret ve

---

fevkâlade tezâyid ederek ekser değirmenler muattal kalması cihetiyle ihtiyâc-ı umûmiyi te'min edecek dakikin tedarikinde envâ-i müşkilat çekilmekte ve öyle kurak zamanlarda bir takım fukarâ ve zuafânın pek ziyade düçâr-ı izdirâb oldukları görülmekte idi. Vali-i âli-yi vilâyet devletlu Abidin Paşa Hazretlerinin vilâyetimizi teşriflerinden beri memleketimizce meşhûd-ı inzâr-ı şükran olan bunca asâr-ı muvafakiyetleri cümlesinden olmak ve bu muvafakkiyat-ı celilenin cümlesine fâik bulunmak üzere müşârünileyh Hazretleri bu kere Ankaraya üç saat mesafede bulunan Eymir nam cesim gölü ameliyat-ı külliye ve fakat mesârif-i cüzziye ile şehrimize icra ederek memleketimizi cidden ihya buyurmuşlardır. Bu gölden getirülen su sekiz on değirmen çevirecek derecede olarak memleketin her dürlü ihtiyacını def'e kâfi bulunduğu gibi gerek mecrasının iki cihetindeki tarlaları ve gerek şehrin pişgâhındaki çayır ve ovayı iska (sulama) ile birçok araziye ihyâ eylediğinden umum ahalinin bu vesile ile dahi velinimet-i bi minnetimiz padişahi ümrân perver efendimiz hazretlerinin d'avat-ı mefruzesini tekrar ile tezyin-i memlûkiyet etmekte bulunduğu kemâl-i şükranla inzâr-ı ammeye arz ederiz. Reis-i Belediye Şişmanzade Hüseyin Hilmi, Aza Mavi Ağa, Aza Bedoz Ağa, Aza Mehmed, Aza Halil, Aza Muhammed, Aza Apik, Aza Yuvani, Aza Enderenk, Aza Ohannes.

¹² Ankara Vilayet Gazetesi, 9 Muharrem 1307(5 Eylül 1889), No: 789, s.4' te getirilmesi tasarlanan Elmadağı suyunun yanı sıra mevcut yolların onarımına ilişkin ve piyango ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

Nafiâ Nezâretine iletilerek “ Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ” da görüşülmesi emri verilmiştir. Öncelikle suyun ne kadar masrafla Ankara’ya getirilebileceğinin mahallin nafiâ mühendisi veya Ankara Demiryolu Fen heyetince keşfinin yapılarak bildirilmesi istenmiştir.(BOA. İ.MMS.150/4517)

Ticaret ve Nafiâ Nezareti, gerekli keşfi yaptırmış, 15 cm. kutrunda demir boruların döşenerek suyun kente ulaştırılması uygun görülmüştür. Konu Bakanlar kurulunda görüşülerek masrafların nasıl karşılanabileceğine dair hesaplamalar yapılmış ve karar Padişah’ın onayına arz edilmiştir (30 Haziran 1889).(BOA. İ.MMS.105/4517)

Bu çalışmalar devam ederken Ankara Vilâyet İdare Meclisi ile Belediye Dairesi’nin ortaklaşa yaptıkları toplantıda su sorunu ele alınmış varılan karar 12 Ocak 1892 tarihinde Sadrazamlık makamına arz edilmişti. Gönderilen yazıda Ankara kasabasının kısmen dağlık ve engebeli kısmen de ovalık bir alanda bulunduğu, beldenin yüksek kesimlerinde oturanların ihtiyaçlarını karşılayacak suları bulunmadığı, yaz kış çok zorluk çektikleri, su ihtiyaçlarını memleketin aşağı kısımlarından taşıyarak zorlukla karşıladıkları belirtiliyordu. Bu sıkıntıların giderilmesi için yüksekte olan Elmadağ denilen tepeden Elmadağ suyu olarak bilinen su getirilmiştir. Toprak künklerle aktarılan bu su ancak şehrin düzlük olan kesiminde yeterli olmakta yukarılara verilmemektedir. Ayrıca eski mecrasında çok masrafla yapılmış olan kâgir terazilerden geçirilmiş ise de hem künkler ve hem de teraziler zamanla harap olmuştur. Birçok yerde su mecrasından çıkarak etrafa dağılmakta memleketin suyu kesilmektedir.

Halka büyük zarar vermeden iâne ile toplanan yedi sekiz bin lira harcanarak suyolunun “...hal-i kadimi üzere tamirâtı icra edilmiş ise de...” birkaç sene sonra yolların oldukça bozuk olmasından dolayı suyun ancak onda biri şehre ulaştırılmaktadır. Sıklıkla künkler onarılsa da sonuç alınmamaktadır. Köprüler inşası ve yol yapımı gibi etkenlerle de suyolu zarar görmekte, pis sular karışmaktadır. Bu ise hastalıklara neden olmaktadır. Ayrıca “...şimendifer münâsebetiyle şehrimize kesretle vürûd etmekte olan ecnebilere karşı yakışsız bir suret göstermektedir” denilmektedir.

Su sorununun giderilmesi için demir boruların döşenmesi gerekmektedir. Bunun için 271.000 kuruş paraya ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Ne var ki Ankara halkı, ardı ardına gelen kıtlıklar yüzünden mağdur olmuş olduklarından dolayı söz konusu parayı iâne ile sağlamalarına imkân kalmamıştır.

Sadrazamlık makamına sunulan keşif varakası ekinde yer aldığı gibi bu masrafın 72.264 kuruşu hafriyat içindir. Bu masrafı halk malen ve bedenen

karşılatabilecektir. Demir boru ve ekleri bedeli olan 727.975 kuruş ile Ankara'ya kadar nakliye masrafı olan 71.197 kuruşu halkın karşılaması mümkün değildir. Ziraat Bankası şubesinin açılmasından önce toplanan ve Menafî sandığına verilen aşarın bir kısmı ile yine halkın ianesiyle toplanıp Mal Sandığına verilen ve borcu olan 337.397 kuruştan demir boru bedeli ile nakliyesinin sağlanması ön görülmektedir. Ayrıca bunun için gerekli olan Nafiâ Nezâreti izninin alınması isteniyordu.(BOA, İMMS 131/5627)

Ankara Vilâyet İdare Meclisi'nin bu kararı vali Abidin Paşa'nın üst yazısı ile sadrazamlık makamına arz edilmiştir. Bu mazbata Şurâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinde görüşülmüş, sözü edilen suyun bir an evvel şehre verilmesi için gerekli görülen 271.00 kûsur kuruştan 72,264 kuruşunun iane yolu ile halktan toplanması, kalan 199.000 kûsur kuruşun ise Aşâr geliri ile Mal sandığından karşılanmasının uygun görüldüğü ve gerekenin yapılması için yetki verilerek durumun bilgi için Ticaret ve Nafiâ Nezâretine bildirilmesi uygun görülerek onay için Padişaha arz edilmişti.(BOA, 4 Ca 1306, Dosya no:38, Gömlek:76, Fon:MV)

Ankara Vilayet Gazetesi'nin 24 Temmuz 1893 tarih ve 949 numaralı sayısında konunun ayrıntılarına ait belgelerdeki bilgilere uygun bilgi verilerek şimendiferle gönderilen demir boruların birkaç gün evvel kente ulaştığı, derhal gereği kadar nakliye aracı sağlanarak gerekli yerlere gönderildiği belirtiliyordu. Ankara'da suyun depolanacağı yere Belediye Reisi Hacı Süleyman'ın riyâsetinde daha önce oluşturulan eşraftan Attarbaşızade Ali, baş mühendis Hamdi, Şakir ağazade Kerim, Koç Hacı Mehmet Efendilerle muteberândan Malkon ve Hamaloğlu Hacı Andon, Kasabiyan Bedros, Altuntop damadı Yuvani efendilerden ibaret bir komisyonun ile vali, vilâyet erkânı, memleket ileri gelenleri 10 Temmuz 1893 günü suyun götürüleceği mahzenin başına gidilmişti. Müftü dua ettikten sonra, belediyece getirilmiş kurbanlar kesilmiş ardından” kadife ile sarılmış olan kazma ile” Abidin Paşa, hafriyatı başlatmıştı. Memleket Muzikası “Marş-i Âli-yi Hâmidi” yi ardından başka müzikler çalarak kutlamalar yapılmıştı. Hızlı çalışıldığından kısa sürede tamamlanacağı belirtilmiştir. (BOA, İ.MMS 131/5627)

Demir borular döşenerek Elmadağı suyu şehrin en yüksek yeri olan Hisar civarındaki depoda biriktirilerek oradan her yöne dağıtımı yapılarak 70'den fazla çeşme yapılarak halkın kullanımına verilmiştir. Böylece “bin - iki bin” seneden beri çeşmelerden akan sudan mahrum olan halkın valinin çabasıyla suya kavuştuğu vurgulanmıştır.

Ne var ki 7-8 bin hanelik şehrin nüfusunun demiryolunun ulaşması ile giderek artacağı, suyun ileride yetersiz kalacağı dikkate alınarak “Ankara'ya

2 saat mesafede vâki saf bir membadan cereyan eden Hanımpınarı¹³ suyunun dahi Elmadağı suyu gibi demir borular içinde şehre icrası” düşünülmüş, bunun için gerekli olan 300-400 bin kuruş kentin ileri gelenlerinden iane olarak toplanmıştır. Vali Abidin Paşa, Belediye Reisi Hacı Süleyman Efendi, eşraftan olup suyun getirilmesine nezaret eden eşraftan Attarbaşızâde Ali Efendi ve kondüktör Mehmet Fehmi Efendi’nin yardım ve katkılarıyla kısa sürede borular döşenmişti. Hükümet Konağı önüne kadar 30 cm’lik borularla getirilen suyun açılışı için 30 Ekim 1893 günü görkemli bir tören daha yapılmıştır. Tören için bayraklar ve defne dalları ile süslenmiş bir “Tâk-ı Server” yapılmıştı. Komutanlar, hâkim, defterdar, mektubî, İstinaf Ceza Reisi, Müddei-i Umumi, sancak mutassarıfları, mülkiye ve askeriye memurları ulema ile eşraf, ileri gelenler ve halkın katıldığı tören imamın duası ile başlamıştır. Üç metrelik bir borudan akan sudan önce Vali bir bardak içmiş ve diğerleri onu izlemişlerdir. Oldukça saf ve leziz olan bu suyun da şehre verilmesiyle ihtiyaç tamamen giderilmiştir¹⁴.

Hükümetle yapılan yazışmalar ve alınan kararlarda Elmadağ suyunun Ankara’ya getirilmesiyle ilgili ayrıntılar bulunmaktadır. Sonuçta başarılı olunmuş, Avrupa’dan sağlanan demir borularla Elmadağı ve Hanımpınarı adlı iki yerden su getirilerek kent içinde 150’den fazla çeşme, 2 şadırvan yapıldığı gibi Şimendifer istasyonunda da yeni bir şadırvanla çeşme yapılmıştır¹⁵.

¹³ Üreğil Köyü yanındaki Ankara’ya 15 km. uzaklıktaki Hanımpınarı suyu.

¹⁴ Ankara Vilâyet Gazetesi, No: 957, 27 T.evvel 1309 (8 Kasım1893). Suyun kısa sürede getirilmesinde katkıda bulunanlardan Hacı Süleyman Efendi, Ali Efendi ile kondoktor Mehmet Fehmi Efendi’ye ayrıca teşekkür edilmektedir. Attarbaşızâde Ali Efendinin eşraftan olduğu, İstinaf Mahkemesi üyeliği yaptığı, Elmadağ ve Hanımpınarı sularının getirilmesinde hizmet ve gayret gösterdiği için kendisine “4. Rütbeden bir kıta Mecidiye Nişanı” verilmişti.

¹⁵Abidin Paşa sunduğu raporda su getirilmesiyle ilgili çalışmalar şöyle özetlemektedir: “Ankara şehri ile mülhâkâtından ekser kasabât ve kurâda suya olan ihtiyâc-ı azimin def’i zımnında Avrupa’dan celb olunan mükemmel borular ile Ankara şehrine birkaç saat bu’d-ı mesafede bulunan Elmadağı ve Hanımpınarı nam mahallerden iki cesim su celb olunarak derûn-u şehirde yüz elliden ziyade çeşme ve iki şadırvan inşa olunduğu gibi şimendifer istasyonunda dahi müceddeden bir şadırvanla bir çeşmenin der-dest inşa bulunduğu ve mündefi ‘ olan 303 senesi kahtında Ankara’daki değirmenler tamamıyla susuz ve bu yüzden ahali dakiksiz ve muzdar kaldığı sırada Ankara’dan üç saat bu’d olan Eymir nam cesim gölden mesâil- i kesire ile pek çok su celb olunarak değirmenler kemafi’s-sabık ateşlendirildikten başka Ankara ovasının kısm- ı küllisi dâhi sıkı sulanıb ziraat-ı mahalliye bir hayli terakki ettirildiği ve kezâlik mülhâkâta susuz olan kasabât ve kurâda gerek ihtiyacât- i ahali ve gerek terakki- i ziraât için celb olunan sular ile cem’an 253 aded müceddeden ve 28 aded tamiren çeşme ve 4 aded şadırvan inşa ve 32 mahalde cedvel ve harklar küşâdiyle celb olunan sulardan 100.000 dönümü müteceviz arazi seki ve irva olmasıyla saye- i imâret-vâye- i hazret- i Zillullâhide vilâyetin her tarafında suya olan ihtiyaç ortadan kaldırılmıştır ...”

Böylece şehrin uzun yıllardan beri sürmekte olan içme suyu problemi son bulmuş, hem Padişah ve hükümeti hem de Ankara halkı valiye müteşekkir kalmıştır. Onun bu başarısında Ankara ileri gelenlerinin ve oluşturduğu komisyonda yer alanların etki ve katkıları da önemlidir.

Ankara şehri evlerinin dış görünüşü eskiden beri oldukça siyah ve adeta kasvet-engiz bir halde idi. Zira evler çamurla sıvanmıştı. Yağmur ve rutubetin etkisiyle bir iki sene içinde eriyip gitmekteydi. Yağmur duvarlara işleyerek temele kadar inmekte binaların bütünüyle harap olmasına neden olmaktaydı. Bu durum Abidin Paşa'nın dikkatini çekmişti. Önlem alınması için evlerin dış cephelerinin sıvanıp kireçle badana yapılması "İmârat Komisyonu"na uygun görülmüştü. Fakir fukaranın güçlük çekmemesi için, her mahallede zenginlerince kurulacak iki üç iskeleden diğerlerinin de yararlanarak maliyetin düşürülebileceği, fakirlerin 40-50 kuruşluk kireç masrafiyla evlerinin dış cephelerini sıvayabilecekleri hesaplanarak uygulamaya hemen geçilmesi valilikçe istenmişti.

Halkın bu isteğe uyarak evlerinin dış cephesini kireçle sıvadığı ve şehrin beyaza büründüğü bunun takdirle karşılandığı anlaşılmaktadır¹⁶. Abidin Paşa hükümete sunduğu raporda bu konuya da değinmektedir. "...Şehrin tamamının beyaz sıvatılarak bir manzara-i lâtime hâsil ettirildiği

---

H. 1311 tarihli Ankara Vilayeti Salnâmesinde de Ankara'ya suyun getirilmesiyle ilgili benzer bilgiler yer almaktadır.

"şehrin meyveleri nasıl hoşgüvâr ise suları dâhi gayet leziz hâlâvetbâr olub ez-cümle Ulucak, Öksüzce, Cebece suları lezzet ve safiyetce birinci derecededir.....vali-i vilâyet devletli Abidin Paşa hazretlerinin himemât-ı mahsusa-yi ümrân-ı perverileri cümle-i âsarından olarak geçen sene demir borularla Elmadağı'ndan celb ve şehrin en mürtefi mahalli olan At Pazarı'na icrâ edilen 150 masuralık ma-ı leziz Ankara şehrini ihyâ etmişdir.

Bu sudan mezkûr At Pazarında nâm-ı nâmi-i cenâb-ı şehinşâhiye nisbetle şeref-yab olmak üzere on iki lüleli som-ı kârgir bir çeşme bina edildiği gibi masârifi vali-i müşârünileyh hazretleri tarafından tesviye edilerek biri Nakşibendi nam mahalde ve Medrese-i Hamidiye pişgahında diğeri Hisarönünde (sommaki) mermerden iki çeşme Hacı Bayram-ı Veli kaddesirrihü'l-ali hazretlerinin dergah-ı füyuzât-ı iktinahi haremide de mermerden bir havuz inşa edilmiştir.

Şehrin cihet-ı muhtelifesinde müte'addid çeşmeler inşasıyla ahalimiz sir-ab-ı zülâl-i atıfet edildiği gibi şehrin yukarı yüz tarafındaki şehir suyunun da vali-i müşârünileyh hazretlerinin cümle tedbiri hekimâneleriyle münâsib karşılığını bulunarak demir borular celbiyle ta aşağı yüze kadar icrasına irade-i merahim-mu'tade-i hazret-i cihanbâni istihsal edilmiş ve icâb eden borular geçende Avrupadan celb edilerek ameliyâta fevkaled keremi ile çalışılmakta bulunmuş olduğundan bi-minnetihi te'ala bir maha kadar suret-numâ-i hitam olarak memleketin bu yüzden olan noksanı da ikmal ve binaenaleyh ahalimiz umumen hissedar-ı ma'ûl hayat edilmiş olacağı tabiidir.(s. 246).

¹⁶ Ankara Vilayet Gazetesinin 8 Eylül 1886 tarih ve 675 nolu sayısında "Şehrimiz Ahalisine İhtar-ı Resmî" başlıklı yazıda Ankara evlerinin içi her ne kadar mamur ise de bütün haneler bir virane halinde görünmektedir denilerek, kireçle badananın gerekliliği ve nasıl yapılacağı hakkında bilgi verilmektedir.

gibi olunan teşvikât hasebiyle Şimendifer İstasyonunda dahi usûl-i cedide-i imariyeye tevfikân yeniden bir mahalle teşkil olunduğunu” belirtmektedir. 1500 adet yeni bina ve dükkânın yapıldığını, belediye gelirlerinin artırıldığı ve arabalarla tulumbalar alınarak temizliğe önem verildiğini belirtmektedir. Ayrıca kent merkezinde yeni bir hastane yaptırıldığını da kaydetmektedir. (Raport, 116)

Kendisinden önce Ankara vilayetinde maarifin yeni usule uygun yapılmadığını, gelir gelmez karşılığını temin ederek “...bir Darü'l-muâllimin” tesis ederek açtığını, Maârif Nezâretinden sağlanan bay ve bayan öğretmenlerle eğitim öğretimin başladığını, “Medrese-i Hamidiye” adı altında erkek çocuklar için bir rüştiye mektebi ile iki idadi ve kızlara mahsus bir rüştiye ile iki ibtidâi yaptırılarak faaliyete geçirildiğini kaydetmektedir. Aralık 1893 tarihine kadar Darü'l-Mualliminden 478 kişinin mezun olarak diploma aldıklarını, geldiği sırada temeli yeni atılmış olan Mekteb-i İdadi'yi mükemmel surette inşa ettirdiğini, şu anda 300 öğrencisi olduğunu ifade ederek Kırşehir, Yozgat, Kayseri’de de idadiler yapıldığını yazmaktadır.

Vilayet Gazetesinde Darü'l-Muallimin açılışı ile ilgili olarak verilen haberde; şehirde bir Darü'l-Muallimin ile Numune İbtidâi Mektebi açıldığını, öğretmenlerin geldiğini ve öğretimin başladığını belirtildikten sonra şimdiye kadar Müslüman kız çocuklarına ait bir mektebin bulunmadığı, kızların erkek sıbyan okullarına gittiğini belirttikten sonra durumun valinin dikkatini çektiğini, karşılığını sağlayarak şehirde bir “inas mektebi te’sis ve küşadına muvaffak ve bi’l-hayr olmuşlardır” denmektedir.(Raport, 116)

Okulların yapımı için gerekli paranın bir kısmı “iâne “ ile sağlanmaktaydı. İane için çeşitli yollara başvurulmaktaydı. Ankara’da inşa edilecek “inâs ibtidâi mektebi” inşaat masrafı için kurulan özel komisyon aracılığı ve vilâyet idare meclisinin onayı ile “iâne biletleri” bastırılarak livalara da dağıtılmıştı. Sivrihisar kazası kaymakamı Mehmet Arif Beyin gayretiyle 1000 kuruşluk bilet satılarak bedeli vilayete gönderilmişti. (Ankara Gazete, 949). Ayrıca vilayet matbaasının gelirinin artanı da okul yapımında harcanmıştır. (Salnâme 1307,108)

17 Kanun-ı Sani 1302 (29 Ocak 1887) tarihinde valinin eşi, hükümet memurları ile şehrin ileri gelenlerinin eşlerinin hazır oldukları bir törenle Darü'l-Muallimin’in resmi açılışı yapılmıştı¹⁷. Törende Abidin Paşa’nın eşi tarafından açılış konuşması yapılmış ardından bayan öğretmenler ile Telgraf

¹⁷ Darülmualiminin Nakşibendi Hazretleri civarında idi. İçerisinde bulunan ibtidâi mektebinde altı yaşından 12 yaşına kadar olan erkek çocukları meccanen kabul olunacaklardı. Ankara Vilayet Gazetesi No.679. 8 T.Evvel 1302 (20 Ekim 1886).

ve Posta Baş Müdürü Baha Bey'in eşi de birer konuşma yapmışlardı. Bu konuşma metinlerinde okulun açılmasından duyulan memnuniyet ve teşekkürlere yer veriliyordu. Yapılan konuşmaların metinleri gazetede yer almıştır.

Şehrin ileri gelenleri ve halktan pek çok kimse hemen kızlarını mektebe kaydettirerek memnuniyetlerini göstermişlerdir. (Ankara Gazete, 690)

Okul öğrencileri için tek tip elbise yapılması valice istenmiş, elbise yaptırmaya gücü olmayanlar için de elbise yaptıracak hayırseverlerin adlarının kaydedildiği bir defter hazırlanmıştı. Bunlarca 37 kat elbise hediye edilmişti. Bağışta bulunanların listesi de gazetede yayınlanmıştı¹⁸.

Hükümete sunduğu raporda “*Ankara'da Umur-ı Maârifin Terakkisine Dair*” başlık altında Ankara ve bağlı sancaklarda açtığı okullar ve mezunları hakkında ayrıntılı bilgilere yer vermektedir. Özellikle öğretmen sağlanmasında karşılaşılan güçlükler yüzünden imamları kurstan geçirerek yeni usule göre tedaris yapmalarını sağladığını vurgulamaktadır. Bu imamlar özellikle yeni açılan köy okullarında (İbtidâi) görevlendirilmişlerdir. (Defter 1, 30-33)

Vilayet merkezinde 1871 yılından beri bir matbaa faaliyette idi. Vilayet salnâmesi, Gazetesi bu matbaada basılmaktaydı. Ne var ki makineleri ve donanımı oldukça eskimişti. Matbaanın yıllık geliri 25-30 bin kuruşu geçmiyordu. Abidin Paşa'nın birkaç yıldan beri aldığı tedbirlerle yıllık gelir 1900 liraya çıkmıştır. En son Avrupa'dan saatte 1200 sayfa basabilen mükemmel makine satın alınarak getirilmiştir. İstanbul'dan gereken harflerle ihtiyaç duyulan malzemeler sağlanarak vilayet oldukça donanımlı bir matbaaya kavuşturulmuştur. (Salnâme 1307,108) Resmî yayın ve evrakın yanı sıra kitap basılmaya başlanmıştır. Vilayet matbaasının gelirinden yararlanılarak kente birçok hizmet verildiği anlaşılmaktadır. Bu gelirin hiçte azımsanmayacak miktara çıktığı 1306 yılı bütçesinde görülmektedir¹⁹.

Bütün bunların dışında Ankara merkezinde adı verilen ve havasının sağlığa iyi geldiği söylenen Abidin Paşa semtinde kendisi için bir köşk yaptırmıştır. Bu köşk günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

¹⁸ Ankara Vilayet Gazetesi, No:679, 8 Teşrin-i Evvel 1302 (20 Ekim 1886) Mekteb-i mezkur şakirdanına elbise ihdâ eden zevât: vali 10 kat, hakim , defterdar ve mektûbî 2'şer kat , Abdi Paşa ve Belediye Reisi Süleyman Efendi 5'er kat, bidâyet-i hukuk reisi Ahmet Refet, istinaf ceza reisi Şakir Efendi, mahkeme-i bidâyet-i ceza reisi tabib Hilmi Efendi, müdde-i umûmi muâvini Nimesah Efendi, telgraf baş müdürü Baha Bey, ticaret reisi İhsan Bey, defter-i hakâni memuru Muhiddin Bey, düyûn-u umûmiye nazırı Asım Bey, evrak müdürü Mehmed Efendi, tabur ağası Hafız Efendi birer kat.

¹⁹ Matbaanın 1888-89 yılı bütçesinin toplam geliri 167.625, gideri ise 165.930 kuruştur. Bu giderin 51.150 kuruşu Medrese-i Hamidiye masrafı olarak kaydedilmişti. Ankara Vilayet Salnâmesi, 1307, s.298.

Abidin Paşa'nın valiliği sırasındaki hizmetlerinin yanı sıra hakkında merkeze çeşitli şikâyetler de yazılmaktaydı. Ancak bu şikâyetlerin çoğunun asılsız olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Abdullah Beyzade Mehmet Bey'in şikâyetlerine itibar edilmesi sonucuna varılmıştı. (BOA, :Y..PRK.BŞK.2 Za 1307) Aynı şekilde Şaki Abdullah Beyzade ve Mecidiyeli Ömer Beyzade Mustafa, Yozgat Mutasarrıfı Hayri Paşa ve yakınlarının teşviki ile şikâyetlerde bulunmuşlardı. (BOA, 27 N 1307) Bunlarla ilgili tahkikât da yapılmıştı. (BOA, YPRK 30 Z 1308) Daha önce yapılan bu tür şikâyetlere de itibar edilmemesi sonucuna varılmıştı.(BOA, YPRK 2 Za 1307) Ayrıca Ankara Belediye Başkanını görevden aldıktan sonra başkanın vali aleyhinde faaliyetlerde bulunduğu dair yazışmalar bulunmaktadır.(BOA, YPRK 27 N 1309)

Abidin Paşa'nın Ankara Valiliği sırasında oğlu Rasih Bey'in önemli komisyonlarda görev aldığı özellikle kıtlık döneminde çok hizmeti geçtiği anlaşıldığından kendisine teşekkür edilmiş ve rütbe verilmişti. Onunla birlikte damadının da rütbesi artırılmıştı. (BOA, YPRK 9 S 1306)

Onun Ankara vilâyeti genelinde asayişî temin ederek Ermeni ayaklanmalarını bastırmada gösterdiği başarı da önemlidir. Başlı başına bir araştırma konusu olacak genişlikteki bu ve benzeri konular başka bir çalışmada ele alınacağı gibi Adana ve Cezayir-i Bahr-i Sefid valilikleri üzerindeki çalışmalarımız devam etmektedir.

Sonuç

Ankara vilayeti 19.yüzyılın sonlarında İç Anadolu Bölgesinin büyük bir alanını kapsıyordu. Merkez sancak Ankara, Kayseri, Yozgat ve Çankırı sancakları bu vilayete bağlı yerlerdi. Diğer vilâyetlerde olduğu gibi burada da sık sık vali değişikliği olmakla birlikte, Abidin Paşa sekiz yıl kadar görevde kalmayı başarmıştı. Valiliği süresinde vilâyet genelinde olduğu kadar Ankara şehir merkezinde de önceki dönemlere kıyasla büyük işler başarmıştır.

Şehrin içme ve sulama su sorununu çözmüş, yeni şose yollar açtırmış, demiryolunun tamamlanmasında etki ve katkıları olmuştur. İlk ve orta öğretimin yaygınlaştırılması için önemli adımlar atmış, yeni sübyan ve rüştiyelerin yanı sıra öğretmen okulu açmıştır. Kentleşme yolunda önemli adımlar onun döneminde atılmış, alt yapı ve binaların dış görünüşü ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Başarılı hizmetleri takdir edilerek adı bir semte verildiği gibi kullandığı konağı müzesi haline getirilerek günümüze ulaştırılmıştır.

KAYNAKÇA**Arşiv Kaynakları**

“Defter-i Abidin Paşa” ; No:19 ve 24 numaralı yazma CD-ROM No:83, TTK Kütüphanesi CD Koleksiyonu. (Atıf Efendi Kütüphanesi Mehmet Zeki Pakalın Koleksiyonunda bulunan defterlerden alınma)

BOA,İ.MMS 131/5627, Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

BOA,İ.MMS-105/4517 , Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

BOA, 2 Za 1307(20 Haziran 1890), Dosya no: 18, Gömlek no 35, Fon Kodu:Y..PRK.BŞK.

BOA, 27 N 1307(17 Mayıs 1890), Dosya no:16, Gömlek no:80, Fon Kodu:Y..PRK.AZI.

BOA, 30 Z 1308(6 Ağustos 1891), Dosya no:22, Gömlek no:92, Fon Kodu:Y..PRK.BŞK.

BOA, 2 Za 1307(20 Haziran 1890), Dosya no:18, Gömlek no:35, Fon kodu: Y..PRK.BŞK.

BOA, 27 N 1309(25 Nisan 1892), Dosya no:24, Gömlek no:54, Fon Kodu:Y..PRK.UM

BOA, 9 S 1306, Dosya no:1103, Gömlek no:85371, Fon Kodu:İ..DH..

BOA, 4 Ca 1306 (5 Şubat 1889) Dosya no:38, Gömlek no:76,Fon Kodu:MV

Raport, Defter-i Abidin Paşa” ; No:19

Ankara Salnâme, Salnâme-i Vilayet-i Ankara, 1307.

Ankara Salnâme Salnâme-i Vilayet-i Ankara, 1311.

Ankara Gazete,Ankara Vilayet Gazetesi, No: 671, 30 Temmuz 1302 (11 Ağustos 1886)

Ankara Gazete, Ankara Vilayet Gazetesi, No: 789, 9 Muharrem 1307(5 Eylül 1889),

Ankara Gazete, Ankara Vilayet Gazetesi, No:674, 20 Ağustos 1302 (1Eylül 1886).

Ankara Gazete, Ankara Vilayet Gazetesi, No:679, 8 Teşrin-i Evvel 1302 (20 Ekim 1886).

Ankara Gazete, Ankara Vilayet Gazetesi, No:929,23 Kanûn-i Evvel 1308 (4 Ocak 1893).

Ankara Gazete, Ankara Vilayeti Gazetesi, No: 696, 13 Receb 1304 (7 Nisan 1887)

Ankara Gazete, Ankara Vilayet Gazetesi, No: 949,14 Temmuz 1309 (28 Temmuz 1893).

- Ankara Gazete, Ankara Vilayet Gazetesi, No: 957, 27 T.evvel 1309 (8 Kasım1893).
- Ankara Gazete, Ankara Vilayet Gazetesi, No: 675 27 Ağustos 1302 (8 Eylül 1886)
- Ankara Gazete, Ankara Vilayet Gazetesi,no. 949, 14 Temmuz 1309 (26 Temmuz 1893).
- Ankara Vilayet Gazetesi No.679. 8 T.Evvel 1302 (20 Ekim 1886).
- Ankara Vilayet Gazetesi, No:690, 28 Kanûn-ı Sâni 1302 (9 Şubat 1887)

Basılı Eserler

- Abidin Paşa, (1312) *Saadet-i Dünya*.
- Abidin Paşa, (1334)*Terceme ve Şerh-i Mesnevi*.
- Çadırcı, Musa, (2011)Tanzimat Sürecinde Türkiye, *Anadolu Kentleri*, Ankara, İmge,
- Çadırcı, Musa ve Gülenç İğdi, Özlem, (2012). “Tanzimat’tan II. Meşrutiyete Ankara Valileri (1840- 1908)”, A.Ü.DTCF Tarih Bölümü, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu*, Ankara.
- Gülenç İğdi, Özlem, (2009)Tanzimat’tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908), A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).Ankara.
- Karpat, Kemal, (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul. Timaş.
- Kaya Kılıç, Selda, (1992). *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye’de İl Yönetimi*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara .
- Pakalın, M.Zeki, (2008). *Sicil-i Osmani Zeyli*, TTK, c.I Ankara.
- Yılmaz, Celali, (2011). *Abidin Paşa Hava Oyunları Osmanlı Borsasında Finansal İşlemler*” İstanbul,
- Yılmaz, Celali, *Abidin-Pasa-20101010*),“Abidin Paşa Ne Zaman Öldü” www.scribd.com/celali2/d/41853457-